האגודה לזכויות האזרח בישראל
جمعية حقوق المواطن في اسرائيل
The Association for Civil Rights in Israel

החיים בזבל:

שירותי תברואה בירושלים המזרחית - תמונת מצב

יוני 2009

כתיבה: עו"ד נסרין עליאן
בסיוע וצילום: אסף פלד

1. רקע כללי

המהלך ברחובותיה ובשכונותיה של ירושלים המזרחית אינו יכול להתעלם מהתמונה העגומה הנשקפת לעין. ברחובות רבים הזבל מתגלגל ברחובות ומכולות אשפה אינן נראות כלל בחלקים גדולים של מזרח העיר. ברחובות שבהם קיימות מכולות אשפה, הן עולות על גדותיהן, שבורות ונוזלות. מצב התברואה הוא כה גרוע, שהוא זכה להתייחסות מיוחדת בדוח מבקר המדינה האחרון. המבקר קבע כי "**מצב הניקיון בירושלים המזרחית חמור יותר מזה שבשאר אזורי העיר. טיפול העירייה בניקיון בירושלים המזרחית ובטיפוחה לוקה בחסר ואף בהזנחה ממושכת**"[1].

האגודה לזכויות האזרח ערכה בתקופה האחרונה תחקיר בנושא, שכלל סיורים במספר שכונות בירושלים המזרחית, שיחות עם ועדי התושבים ותכתובת עם עיריית ירושלים. מהתחקיר עולה, כי העירייה אינה ממלאת את חובותיה, ומחדלה מביא לכך שהתושבים אינם יכולים לחיות בסביבה נעימה ונטולת סכנות בריאותיות. להלן עיקר הממצאים, שיפורטו בהמשך הדוח:

- **רחובות שלמים אינם מקבלים שירותי פינוי אשפה או ניקיון כלשהם.**
- **אין מספיק עובדי ניקיון בשכונות ירושלים המזרחית, למרות הצורך האדיר בכך.**
- **רכבי טאטוא רחובות אינם פועלים במירב שכונות ירושלים המזרחית. במקומות שאליהם מגיעים רכבי טאטוא רחובות הם מספקים שירות במספר כבישים מצומצם.**
- **רוב מכולות האשפה המוצבות בירושלים המזרחית הן בלויות, שרופות ולא תקינות.**
- **פחי אשפה ציבוריים קטנים נעדרים כמעט לגמרי מהרחובות, ואינם מוצבים אפילו בקרבת מרכזים מסחרים, תרבותיים וציבוריים.**
- **מזיקים רבים וכלבים משוטטים מהווים מפגע סביבתי חמור וסכנה לילדים.**
- **הפרטת שירותי הניקיון לחברות קבלניות בשכונות שמעבר לגדר ההפרדה הביאה להחרפת המצב.**
- **בנסיון להתמודד עם הבעיות התברואתיות והסביבתיות, התושבים נאלצים ליזום פתרונות פרטיים על חשבונם.**

השכונות שסובלות במיוחד בתחום שירותי התברואה הן שכונות ירושלים המזרחית שנותרו מעבר לגדר ההפרדה. בשכונות אלה שירותי התברואה הופרטו, והם אינם מתפקדים כראוי, בהעדר פיקוח מטעם העירייה. חלקים שלמים בשכונות אלה אינם מקבלים כלל שירותי איסוף אשפה, וכתוצאה מכך הופכים צידי הדרכים לנקודות לאיסוף זבל ולשריפתו. מבקר המדינה ביקר לאחרונה בחריפות את המחסור בשירותי תברואה באזור זה, והבהיר כי "קיים צורך להבהיר את תחומי האחריות שבין ממשלת ישראל לבין עיריית ירושלים בטיפול באוכלוסייה דנן ולהגביר את התיאום בעניין זה בין משרדי הממשלה לעירייה"[2]. לפי שעה, לא חלה התקדמות בפתרון הבעיה.

המצב התברואתי החמור שמתואר בתמונת מצב זו מצביע על כך שבאופן מתמשך מופרות זכויותיהם של תושבי ירושלים המזרחית לבריאות ולחיים בסביבה נקייה ונטולת סכנות תברואתיות ובריאותיות.

2. תיאור המצב התברואתי במספר שכונות

להמחשת חומרת הבעיה ייסקר להלן המצב התברואתי בשלושה אזורים בירושלים המזרחית: השכונות צור באהר ואום טובא בדרום העיר, שכונת ביר איוב סילואן במרכז ירושלים המזרחית ושכונת ראס ח'מיס שמחוץ לגדר ההפרדה בצפון העיר.

א. שכונות צור באהר ואום טובא

בשכונות צור באהר ואום טובא בדרום ירושלים המזרחית מתגוררים כ-15,000 תושבים.[3] רבים מהם אינם מקבלים כלל שירותי איסוף אשפה. **הזבל מפונה רק ממכולות לאיסוף אשפה, ואלה מוצבות בכבישים הראשיים של השכונה בלבד**. נכון להיום מוצבות בדרכים הראשיות של השכונה 104 מכולות לאיסוף אשפה, בהן 72 מכולות קטנות, המכילות עד 900 ליטר, ו-32 מכולות גדולות, המכילות עד 8 קוב. **רובן המכריע של המכולות בלויות, לא תקינות, ללא מכסים וללא גלגלים**. לאחרונה, בעקבות התכתבות של ***האגודה לזכויות האזרח*** עם ראש מחלקת התברואה בעיריית ירושלים, הוחלפו והוספו מספר מכולות אשפה בשכונה. **עם זאת, מרבית המכולות שהוחלפו אינן חדשות אלא משומשות וללא מכסים**.

המכולות מוצבות, כאמור, רק בדרכים הראשיות, מה שמותיר **עשרות רחובות בשכונות ללא מכולות לאיסוף אשפה. ברחובות אלו גם לא מתבצע פינוי אשפה**. בבירור עם מנהל נפת חוץ לחומה במחלקת התברואה של עיריית ירושלים, מר עמאד סבאח, עלה, כי מדובר ברחובות צרים מדי שאין משאיות האיסוף יכולות להגיע אליהם. יודגש כי אין מדובר ברחוב או בסמטה בודדת, אלא בעשרות רחובות, ועל כן ברי כי היה על העירייה למצוא פתרון לאיסוף האשפה מהם.

נוסף על כך, **רכב טאטוא הרחובות נכנס אך ורק לכביש ראשי אחד בשכונה**, ושאר עשרות הרחובות אינם מקבלים שירות זה. הדבר גורם ל**הצטברות ערימות אשפה בצידי הכבישים**. אלה מהוות מפגע סביבתי, תברואתי ובריאותי לכלל התושבים בשכונה ובמיוחד לילדים, כמו גם פגיעה אסתטית וחזותית.

בכל רחובות השכונות מוצבים **רק שלושה פחי אשפה ציבורים קטנים** בצידי הדרך, אשר אמורים לשמש את הציבור כולו. מובן כי אלה אינם מספיקים בשכונות שמונות אלפי תושבים ושבהן ממוקמים מספר רב של מוסדות ציבוריים, כמו בתי ספר, קופות חולים, מינהל קהילתי, מסגדים, בתי עסק, מרפאות פרטיות וחנויות.

התושבים מספרים כי בשעות אחר הצהרים והחשיכה מגיעים לשכונות באופן קבוע להקות של כלבים משוטטים, אשר מפזרים את האשפה לכל עבר ומטילים אימה על התושבים.

ב. שכונת ביר איוב סילואן

בשכונת ביר איוב סילואן שבמרכז ירושלים המזרחית, שבה מתגוררים אלפי תושבים, שירותי התברואה הם חלקיים ביותר. **ברחובות רבים אין מכולות לאיסוף אשפה ואין שירותי איסוף זבל, וברחובות אחרים הפינוי והאיסוף לוקים בחסר**.

ברחוב הראשי של השכונה, רחוב הואדי, שבו ממוקמים מוסדות ציבור, כמו מסגד ובית ספר, מוצבות ארבע מכולות אשפה בלבד, ללא מכסים, אשר אמורות לספק מענה לאיזור מרכזי זה. רחוב זה, שמהווה גם ציר תנועה מרכזי שמחבר בין תתי השכונות של סילואן וכן בין סילואן לבין שכונות אחרות בירושלים המזרחית, כמו ג'בל מוכבר וצור באהר, הוא **הרחוב היחיד בכל השכונה שמקבל שירות של פינוי זבל באמצעות משאית**.

ביתר רחובות השכונה מוצבות מעט מאד מכולות אשפה, וברחובות רבים אין כלל מיכלי אגירת אשפה. ברחוב עודה, למשל, אין כלל מכלי אשפה, למעט מיכלית קטנה שהתושבים הציבו בעצמם, ושאר הזבל נערם בצדי הרחוב. בחלקו הראשון של הרחוב אוסף טרקטור את שקיות הזבל שמניחים התושבים מחוץ לפתחי הבתים; אולם הטרקטור לא מפנה את הזבל מהמשך הרחוב, שמתעקל מעל לבתים אלה. תושבי הבתים שבהמשך הרחוב נאלצים אפוא לרכז את הזבל שלהם בתחילת הרחוב, באזור שאליו מגיע הטרקטור. רחוב זה אינו מקבל שירות טאטוא - לא מכני ולא פיזי על ידי עובד ניקיון. בסיור שערכה האגודה לזכויות האזרח בשטח בתחילת חודש יוני 2009 ניכר היה שחלק מהזבל נשפך לצדי הרחוב ולא נאסף מזה זמן רב. כן נראו סימנים המעידים על שריפת זבל בצידי הכביש באופן קבוע – הברירה היחידה שנותרה לתושבים שמבקשים להפטר מהאשפה שלא נאספת.

ברחוב מראג'ה המצב דומה. זהו רחוב צר, שאין בו מכולות אשפה מלבד שני פחי אשפה קטנים שהציבו התושבים בעצמם. גם ברחוב זה מרכזים התושבים את הזבל שלהם בתחילת הרחוב, בגבול האזור שאליו מגיע הטרקטור (ראו תמונות 1 ו-2). תושבים שמתגוררים ברחוב אמרו ***לאגודה לזכויות האזרח*** כי "**ביום חתולים מפזרים את הזבל ובלילה הרחוב מתמלא בעכברים**". המפגע האחרון מחמיר במיוחד בעונת הקיץ.

תמונה 1 - רחוב מראג'ה, בשכונת ביר איוב סילואן, יוני 2009.

תמונה 2 - רחוב מראג'ה, בשכונת ביר איוב סילואן, יוני 2009. נקודת איסוף זבל ביוזמת התושבים.

ג. שכונת ראס ח׳מיס

שירותי התברואה בשכונת ראס ח׳מיס, שנמצאת מעבר לגדר ההפרדה, הופרטו במכרז לחברה קבלנית המבצעת את השירות עבור עיריית ירושלים. המצב התברואתי בשכונה הוא בכי רע: **לשירותם של למעלה מ-10,000 התושבים המתגוררים בה מוקצות 10 מכולות אשפה בלבד. כל המכולות חלודות, שרופות ומעוקמות, ולאף אחת מהן אין מכסה.**

המחסור הרב בשירותי איסוף זבל וניקיון, והנזק הנלווה לכך, הביאו גם את תושבי שכונת ראס ח׳מיס להתארגנויות וליוזמות פרטיות בנסיון למצוא פתרונות. ברחובות שאינם מקבלים שירותי תברואה, **שכרו התושבים עובד ניקיון על חשבונם הפרטי**, שיאסוף את הזבל מהבניינים ויעביר אותו למכולות האשפה המוצבות ליד בית הספר לבנים (הסדר זה הסתיים לפני ארבעה חודשים). כמו כן, בשל המחסור הרב במכולות **רכשו התושבים על חשבונם מכלית לאיסוף אשפה** והציבו אותה בשכונה. **התושבים מרעילים כלבים ועכברושים באופן קבוע, ונפטרים מהפגרים בעצמם**.

למרות שפינוי הזבל מתבצע ארבע פעמים בשבוע, מעבר למקובל בכל ירושלים, **הרי שמספר שעות לאחר פינוי האשפה המכולות כבר מלאות עד למחציתן** (ראו תמונות 3 ו-4). הדבר מעיד על המחסור החמור במכולות בשכונה.

לשכונה לא נכנס רכב טאטוא ואין בה פחי אשפה ציבוריים בצידי הדרכים לאיסוף זבל, אפילו לא בכביש הראשי, בקרבת בית הספר או במרכז המסחרי. עובד הניקיון עובד בשכונה פעם בשבוע בלבד, ולא נכנס לכל הרחובות.

עובדי הקבלן מבצעים את עבודתם ברשלנות רבה. רק לאחרונה, למשל, הם נתפסו על ידי תושבי השכונה כשהם מבעירים את מכלי האשפה בעצמם. מסביב למכולות הקיימות, ואף בתוכן, נשאר באופן קבוע זבל שהם לא אוספים. תופעה זו נובעת בעיקר מתנאי המכרז הבעייתים ומהתגמול הכלכלי המועט שמקבלים הפועלים כתוצאה מהעברת המכרז מקבלן לזכיין משנה וכן הלאה, כאשר כולם גוזרים את חלקם על חשבון השירות לתושבים ועל חשבון עובדי הניקיון.

בשכונה אין טיפול במזיקים או בכלבים משוטטים, ופניות בנושא לעירייה אינן מטופלות כראוי. בקיץ שעבר, למשל, התלוננו התושבים בפני ***האגודה לזכויות האזרח*** על התנערותה של עיריית ירושלים מאחריותה לטיפול בלהקה גדולה של כלבים משוטטים, שנכנסה לשכונה, טרפה בעלי חיים והפחידה ילדים. האגודה פנתה בשם התושבים לעירייה ונפגשה עם האחראים לנושא, אולם רק כעבור חודשיים של דיונים נכנסו אנשי הפיקוח הוטרינרי לשכונה וטיפלו בבעיה.

תמונה מס' 3 - ראס ח'מיס, יוני 2009.

תמונה מס' 4 - ראס ח'מיס, יוני 2009. מכלית אשפה כמעט מלאה מספר שעות לאחר הפינוי.

ג. המצב המשפטי

חובתה של העירייה להגן על בריאות הציבור באמצעות טיפול בענייני התברואה מעוגנת בסימן ב׳ לפקודת העיריות [נוסח חדש]. ס׳ 242 מפרט באופן מיוחד את חובת העירייה להתקין מיכלים לאיסוף זבל ולדאוג לפינוי אשפה באופן סדיר. לאור חשיבתו, נצטט אותו במלואו:

242. בענין תברואה, בריאות הציבור ונוחותו, תעשה העיריה פעולות אלה:

(1) תנקוט אמצעים להסרת כל מטרד או למניעתו ותדאג לבדיקות שמטרתן לברר מה הם המטרדים הקיימים;

(2) **תורה בדבר פינוי סחי ואשפה מכל בית** ותקבע את האגרות בעד פינוי כאמור;

(3) תורה בדבר בדיקתם, הסדרתם, החזקתם, ניקוים והרקתם של ביבים, נקזים, בתי כסא, אסלות, בורות שופכין, מיפלשים, מזחילות, מירוצי מים, בורות אפר ואביזרים סניטריים;

(4) **תתקין ותקיים במצב טוב ומותקן פחי אשפה ציבוריים ושאר כלי קיבול שמניחים ומאספים בהם אשפה ותדאג שיוחזקו באופן שלא יהוו מטרד או מפגע לבריאות;**

(5) תתקין ותקיים במצב טוב, מחראות, משתנות ובורות שופכין ציבוריים ותדאג שיהיו בנויים ומוחזקים באופן שלא יהוו מטרד או מפגע לבריאות;

(6) **תדאג לטאטואם וניקוים של רחובות שאינם רכוש הפרט;**

(7) **תמנע הצטברות של סחי ואשפה במקום ציבורי או פרטי במידה המהוה סכנה לבריאות הציבור ותנקוט אמצעים להסרת כל מטרד ציבורי** הנובע מבור שופכין או נקז, בין פרטיים ובין ציבוריים, או מכל מקור אחר;

(8) תמנע הזדהמותם של זרמים, תעלות, מירוצי מים או בארות והנחת אשפה על גדות זרם, תעלה או מירוץ מים או על פי באר, העלולה לגרום להזדהמותם;

(9) תמנע שצינורות המיועדים לסילוק מי גשמים ישמשו לסילוק שפכין או סחי מבית כסא או מאסלה ותאסור התקנתם של נקזים אל ביב ציבורי שלא ברשות;

(10) **תורה בדבר בדיקת בתים ובנינים כדי לברר את מצב הנקיון שלהם או לענין אחר ובדבר אמצעים להשמדת עכברושים, עכברים ושאר שרצים.**

(ההדגשות אינן במקור)

בהתאם לסעיף 22(א) לחוק עזר לירושלים (שמירת הסדר והנקיון), תשל״ח-1978, הסמכות לפינוי אשפה בירושלים מוטלת אך ורק על עובדי עירייה שקיבלו היתר מיוחד לכך מראש העיר.

עיריית ירושלים מחוייבת אפוא על-פי חוק במתן שירותי תברואה, שכוללים בין היתר התקנת פחי ומכולות אשפה במצב טוב, פינוי אשפה, טאטוא הרחובות וניקויים, השמדת עכברושים, עכברים ושרצים והסרת כל מטרד תברואתי, שעשוי לפגוע בבריאות התושבים. מכל שפורט לעיל, ברי כי <u>עיריית ירושלים אינה ממלאת את תפקידה ואינה עומדת בחובותיה על-פי חוק</u>.

רשלנותה של עיריית ירושלים בתחום התברואה פוגעת בזכותם של התושבים לחיות בסביבה נקייה וחפה ממפגעים ומסכנות בריאותיות ובזכותם לקיים איכות חיים נאותה. זכויות אלו מעוגנות בזכות לבריאות והן נגזרות מזכותו של כל אדם להגנה על חייו, על שלמות גופו ועל כבודו.

ד. סיכום והמלצות

כפי שעולה בבירור מסקירה זו, המצב התברואתי הנוכחי בירושלים המזרחית הוא גרוע מאד. מצב זה הוא תולדה של הזנחה ממושכת ושל אפליה בהקצאת משאבים למזרח העיר על ידי עיריית ירושלים. ההזנחה והאפליה הן מנת חלקה של העיר המזרחית בכל התחומים המוניציפליים והממשלתיים, אולם הן באות לידי ביטוי בצורה בולטת ומוחשית במיוחד במצב התברואתי.

אנו ממליצים להקצאות באופן מיידי את המשאבים והתקציבים הדרושים לתיקון מהיסוד של המצב התברואתי בירושלים המזרחית – לשם שמירה על זכויות התושבים לסביבה בריאה ונטולת מפגעים וסכנות. בפירוט, אלה הצעדים הדרושים לתיקון המצב:

א. החלפת מכולות אשפה לא תקינות והוספת מכולות חדשות בהתאם למספר התושבים בשכונות ולצרכיהם.

ב. הוספת שירותי פינוי אשפה ומציאת פתרונות לפינוי אשפה בכבישים צרים, שכיום אינם מקבלים כלל שירותי איסוף זבל. הצבת פחים, חלוקת שקיות זבל וקביעת לוח זמנים מדוייק לאיסוף אשפה.

ג. הוספת מספר משמעותי של עובדי ניקיון, שיתנו מענה לצרכי הניקיון של השכונות. עובדי ניקיון חשובים במיוחד בירושלים המזרחית, מכיוון שרכב הטאטוא אינו יכול להכנס לחלק ניכר מהכבישים הצרים או הסלולים בעליות תלולות.

ד. ביצוע ימי ניקיון יסודיים במקומות שונים, בעיקר בקרבת מרכזי מסחר, בריאות, חינוך וספורט.

ה. ריסוס וטיפול במזיקים באופן יסודי וקבוע.

---

[1] מבקר המדינה, דוח ביקורת על השלטון המקומי לשנת 2008, בעמ' 747, תאריך פרסום 25.3.09:
http://www.mevaker.gov.il/serve/contentTree.asp?bookid=541&id=96&contentid=9964&parentcid=undefined&bctype=9964&sw=1024&hw=698

[2] דוח מבקר המדינה 59א, בעמ' 91, תאריך פרסום 2.3.09:
http://www.mevaker.gov.il/serve/contentTree.asp?bookid=532&id=2&contentid=9895&parentcid=9893&sw=800&hw=530

[3] נתוני שנת 2007, מכון ירושלים לחקר ישראל, שנתון סטטיסטי לירושלים 2007-2008, לוח ג/16.